

Kamińska, Janina

Sprawa Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego na Sejmie Grodzieńskim w 1793 roku

Rozprawy z Dziejów Oświaty 46, 5-24

2009

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANINA KAMIŃSKA

SPRAWA SZKOŁY GŁÓWNEJ WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO NA SEJMIE GRODZIENSKIM W 1793 ROKU

Po ogłoszeniu Konstytucji 3 Maja sytuacja kraju zaczęła się pogarszać. Przeciwnicy reform, „wyrodkowie nasi” – jak pisał Julian Ursyn Niemcewicz¹ – w niespełna rok po ogłoszeniu *Ustawy Rządowej*, wiosną 1792 r. zawiązali w Targowicy konfederację, która miała doprowadzić do przywrócenia dawnego porządku².

¹ J. U. Niemcewicz, *Pamiętniki czasów moich*. Dzieło pośmiertne wydał K. U. Niemcewicz, Paryż 1848, s. 175.

² Konfederacja została zawiązana w Petersburgu 27 kwietnia 1792 r. Jej oficjalne ogłoszenie nastąpiło w Targowicy na Ukrainie 14 maja 1792 r. Przywódcami byli: marszałek Szczęsny Potocki, Ksawery Branicki i Seweryn Rzewuski. Pod aktem konfederacji podpisali się także biskupi polscy, m.in. Józef Kazimierz Kossakowski – biskup inflancki oraz Ignacy Massalski – biskup wileński. Zob. M. Czacki, *Wspomnienia z roku 1788 po 1792*, Poznań 1826, s. 138; T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta 1764–1794. Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego*, Kraków-Warszawa 1897, t. V, s. 246; J. Wąsicki, *Konfederacja targowicka i ostatni sejm Rzeczypospolitej z 1793 roku. (Studium historyczno – prawne)*, Nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk z zasiłkiem Polskiej Akademii Nauk, Poznań 1952, s. 18; E. Rostworowski, *Z dziejów genezy Targowicy. Sprawa kawalerii narodowej w dobie sejmu czteroletniego*, „Przegląd Historyczny”, t. XLV, z. 1, Warszawa 1954, s. 32; E. Rostworowski, *W sprawie konfederacji targowickiej*, „Kwartalnik Historyczny”, R. LX, Nr 2, Warszawa 1953, s. 304; E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966, s. 277; M. Dernałowicz, *Portret Familii*, Warszawa 1974, s. 316; J. Łojek, *Upadek Konstytucji 3 Maja. Studium Historyczne*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 105–113; W. Czaplinski, *Zarys dziejów Polski do roku 1864*, Kraków 1985, s. 386; E. Białogłowski Ks. b.p., *Kościół wobec Konstytucji 3 Maja*, [w:] *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka. Zbiór rozpraw i artykułów poświęconych dwusetnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja 1791 roku*, pod red. P. Żbikowskiego, Rzeszów 1992, s. 87; J. Żenkiewicz, *Litwa i jej powiązania z Polską*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2001, s. 95.

Środowisko profesorów Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego reprezentowało odmienne stanowisko i było wierne ideałom Konstytucji 3 Maja. Uznawali ją za drogowskaz ku „niepodległości, szczęśliwości i egzystencji narodu”. Dał temu wyraz m.in. Józef Konstanty Bogusławski (1754–1819) – profesor historii Kościoła, w swej mowie wygłoszonej podczas uroczystych obchodów rocznicy uchwalenia Konstytucji. Rektor Marcin Poczubut (1728–1810) stwierdził wtedy, iż rocznica ta prowokuje do „powszechnej w tym dniu radości oraz uwielbienia ojcowskich starań Najjaśniejszego Pana”³.

Niestety działania targowiczán doprowadziły do porozumienia z carycą Katarzyną II, która sprawiła, że po uroczystościach rocznicowych z okazji uchwalenia Konstytucji wojska rosyjskie przekroczyły granice Litwy⁴. Korpusy rosyjskie miały zdecydowaną przewagę militarną i bez oporu zajmowały ziemie Rzeczypospolitej⁵. Na Litwie środowisko nauczycielskie było zaniepokojone zaistniałą sytuacją. M.in. rektor Szkoły Głównej Marcin Poczubut w liście do Jana Śniadeckiego (1756–1810) profesora astronomii i sekretarza szkoły Głównej Koronnej wyraził swoje obawy co do możliwości obrony Litwy po wkroczeniu wojska rosyjskiego. „My tu od 10 dni jesteśmy w wielkim strachu. Moskwa wszedłszy do Litwy trzema kolumnami od Kurlandii, od Połocka, Złotoczyna zbliża się do nas. Już w Brześławiu stąd o mil 24 zrobiła rekonfederację. Byli tacy, którzy pisali się. Pierwsze moskiewskie kroki dosyć spieszne, sprawiły u nas konsternację powszechną: ile że nie spodziewamy się być zasłonięni przez nasze wojsko. Teraz widzimy znaczny ruch naszego wojska, na koronne też wyglądamy, które jak mam wiadomość miało w tych dniach zaminąć [!] Grodno. Wszelako dotychczas nie widzieliśmy jeszcze pewnego układu i nawet o najwyższym komendancie nie wiemy”⁶.

W obliczu narastających starć i otwartej wojny z Rosją, w czerwcu 1792 r., KEN wystosowała do szkół głównych *Uniwersał zachęcający młodzież edukującą się w szkołach do błagania Boga o odwrócenie nieszczęść i klęsk od ojczyzny naszej*⁷. Był on skierowany do wszystkich nauczycieli i uczniów szkół KEN.

³ *Kopiarzusz protokółów posiedzeń Szkoły Głównej W. Xa Lit. od r. 1791–1798*, Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego: dalej BUWil., F 2 DC-9, odpis L. Chmaja Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie: dalej APAN sygn. III-76.66, k. 132.

⁴ F. K o n e c z n y, *Dzieje Polski: w dwóch tomach*, W Tłocznii Dziennika „Rozwój”, Łódź [reprint] Wydawnictwo Antyk, Marcin Dybowski, Komorów 1997, t. 1, s. 192; L. B a z y ł o w, *Historia Rosji*, s. 354.

⁵ Przeciwno 32 tysiącom żołnierzy rosyjskich stanęło 15 tysięcy polskich. Zob. *Pamiętniki jenerała Lwa Mikołajewicza Engelhardta*, z rosyjskiego oryginału przełożył i notami i dokumentami co do rzeczy polskich objaśnił P. K. S t o l n i k i e w i c z - C h e ł m s k i, Poznań 1873, s. 86–88; H. M o ś c i c k i, *General Jasiński i powstanie kościuszkowskie*, Warszawa-Lublin-Łódź-Kraków 1917, s. 78.

⁶ *List M. Poczubuta do Jana Śniadeckiego z dn. 12 VI 1792*, BUWil., Rkps. F-19-39, k. 10.

⁷ Dokument ten został ułożony przez KEN 31 V 1792 r. a 2 VI 1792 r. został zaakceptowany i podpisany przez Ks. Prymasa Michała Poniatowskiego (1736–1794) – prezesa KEN oraz ko-

Uświadamiał im ich wkład w pomnażanie dobra ojczyzny. Zachęta zaś do modlitwy o dobro kraju miała „natchnąć Polaków duchem stałości i zgody” a także doprowadzić do spokoju w ojczyźnie⁸. Autorzy *Uniwersału* wyrazili też nadzieję, że gorliwa modlitwa będzie wsparciem dla Stanisława Augusta który pragnął „ogłądać Polskę odzyskującą niepodległość i świetność swoją”⁹.

Dokument ten był odczytany na sesji Szkoły Głównej W. Ks. Lit. 13 lipca 1792 r.¹⁰

Niechęć Targowicy do Konstytucji 3 Maja obróciła się także przeciwko Komisji Edukacji Narodowej i zorganizowanemu przez nią systemowi oświaty¹¹. Dała temu wyraz targowicka Generalność Litewska, która we wrześniu 1792 r. zmusiła Komisję do złożenia przysięgi na wierność konfederacji i uznania Konstytucji 3 Maja za „grób wolności”. W imieniu KEN wystąpił Michał Hieronim Radziwiłł (1744–1831), wojewoda wileński, który od 7 grudnia 1783 r. był komisarzem KEN¹². Jego udział w pracach KEN był jedynie formalny. Nie wykazywał on bowiem żadnej aktywności, a od kwietnia 1784 r. do czerwca 1789 r. przebywał za granicą¹³.

Ponadto Generalność Litewska, w swoim Uniwersale, uznała Komisję za „burzyciela spokojności publicznej”. Potępiła także świecki charakter tej instytucji, a ostrze krytyki skierowała w stronę nauczycieli. Uzasadniała bowiem, iż płatny urzędnik państwowy, jakim stał się nauczyciel, nie może dobrze wykonywać swych obowiązków oraz zasługiwać na szacunek i społeczne zaufanie. Dlatego też wysuwała ponowne powierzenie funkcji nauczycielskich duchowie-

misarzy: Ks. Kaspra Cieciszowskiego (1745–1831) – biskupa kijowskiego, Antoniego Małachowskiego (1740–1796) – sekretarza wielkiego koronnego, Ludwika Gutakowskiego (1738–1811) – podkomorzego W. Ks. Lit. i Juliana Ursyna Niemcewicza (1758–1841) – posła inflanckiego. Zob. *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786–1794*, oprac. T. Mizia, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 313–314. *Uniwersał* publikuje także J. Lewicki, [w:] *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej. Rozporządzenia, ustawy pedagogiczne i organizacyjne (1773–1793)*, Nakładem M. Arcta w Warszawie, Kraków 1925, s. 364–365 oraz S. Tyńc, *Komisja Edukacji Narodowej. (Pisma Komisji i o Komisji). Wybór źródeł*, Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1954, s. 538–539.

⁸ *Uniwersał zachęcający...*, J. Lewicki, *Ustawodawstwo szkolne...*, s. 365.

⁹ Tamże, s. 364.

¹⁰ *Kopiarzusz protokółów posiedzeń...*, BUWil, F-2, DC 9, z odpisu L. Chmaja, APAN, III-76.66, k. 133.

¹¹ B. Michalik, T. Mizia, *Stosunek konfederacji targowickiej do Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. IX, 1966, s. 66.

¹² *Protokoły posiedzeń...*, oprac. T. Mizia, s. 325–326; B. Michalik, T. Mizia, *Stosunek konfederacji...*, s. 68.

¹³ K. Lesińska, *Radziwiłł Michał Hieronim, Polski Słownik Biograficzny*: dalej PSB, t. XXX, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1987, s. 307.

ństwu, bo tylko oni są w stanie wychować społeczeństwo w wartościach moralnych. Generalność Litewska z pogardą odnosiła się też do treści matematyczno-przyrodniczych, jakie przekazywali świeccy nauczyciele, twierdząc że prowadzą one do demoralizacji młodego pokolenia. „Ojczyzna więcey pożytku odniesie z cnotliwych Obywateli, jak obiecywać może po Matematykach, Astronomach itd.” Takie argumenty prowadziły do burzenia dorobku KEN, a nawet do myśli o jej zniesieniu¹⁴.

Sytuacją w kraju oraz jej stanem oświaty był zaniepokojony Poczobut, który pisał: „Ojczyzna w wielkim niebezpieczeństwie, kraj zagrożony nowym rozbiorem, Prusacy actu zabrali Toruń, Gdańsk i niektóre województwa wielkopolskie czekają podobnego losu. Z drugiej strony zaczynamy bić się o Kraków i część Małopolskiej. Rząd kraju niepewny, wszystko prawie zawieszono, Komisji Edukacyjnej prawie nie masz i dozór edukacji litewskiej już jej odebrany. Żadnej nie ma czynności i żadnych nam nie daje rezolucji. Co się stanie z Stanem Akademickim, i na jakim stopniu utrzymają szkoły nie wiemy: To wiemy i widzimy, że już druga rata dochodów edukacyjnych jest zatrzymana w rękę posesorów dóbr pojezuickich, a nic już nie wchodzi do kas komisyjnych. Akademia na ten rok szkolny ani szeląga nie wzięła nie tylko na personalne pensje ale nawet na opatrzenie domów i kościoła. Jednym słowem wszystkie okoliczności są niepokieszone a troskliwość myśli i uwag naszych obracają na się”¹⁵.

Sytuacja w szkolnictwie pogorszyła się, gdy doszło do podziału KEN przez władze targowickie na Komisję Edukacyjną Litewską i Komisję Edukacyjną Koronną¹⁶. Takie plany snuł już pod koniec 1792 r. Józef Kazimierz Korwin Kossakowski (1738–1794), biskup inflancki, członek konfederacji¹⁷. Planu swe urzeczywistnił 19 marca 1793 r. Wtedy bowiem została powołana Komisja Edukacyjna Litewska. Kossakowski został jej przewodniczącym. Poza nim w jej skład weszli: kuzyn Kossakowskiego, prałat wileński – Jan Nepomucen

¹⁴ *Uniwersał względem Duchowieństwa. Konfederacja Wolna W. X. Lit.*, „Korespondent Warszawski”, nr 57 z dn. 11 IX 1792, s. 514–515. Zob. też Lubieniecka J., *Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1960, 52–53; Ł. Kurdymbacha, M. Mitera-Dobrowolska, *Komisja Edukacji Narodowej*, PWN, Warszawa 1973, s. 272.

¹⁵ Tę wypowiedź zamieścił Poczobut na odwrocie listu od profesora prawa z Kroź – Bernarda Lowisza. Poczobut bowiem miał zwyczaj robienia notatek lub pisania odpowiedzi na listach, które otrzymywał. Zob. *List B. Lowisza do M. Poczobuta z dn. 9.I.1793 r.*, BUWil, F 2, DC 113. Korzystałam z odpisu udostępnionego mi przez I. Szybiak.

¹⁶ J. Wąsicki, *Konfederacja targowicka...*, s. 18–20; B. Michalik, T. Mizia, *Stosunek konfederacji...*, s. 79–80

¹⁷ T. Świącicki, *Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski*, przejrzał w rękopisie, objaśnił i uzupełnił przypisami J. Bartosiewicz, Warszawa 1858, t. I, s. 337; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, PSB, t. XIV, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968–1969, s. 270–271.

Kossakowski (1755–1808)¹⁸, biskup trypolitański – Józef Łopaciński, kanonik wileński – Jan Ignacy Kontrym, który został sekretarzem oraz cztery osoby świeckie: Kazimierz Plater (1749–1807)¹⁹ – kasztelan trocki, Ignacy Chomiński – sędzia ziemski powiatu oszmiańskiego, Ignacy Siwicki z województwa trockiego, Antoni Laudański ze Żmudzi. Ponadto prawo zasiadania w obradach mieli także biskup Ignacy Massalski i kanclerze litewscy²⁰.

Wzorem Konfederacji Litewskiej, Konfederacja Koronna 27 kwietnia 1793 r. powołała również własną Komisję Edukacyjną. W tym też dniu podział ten został oficjalnie ogłoszony dekretem konfederacji²¹. Pogłoski o planach powołania osobnej Komisji znane były w Wilnie już na początku kwietnia. Sprawa ta budziła także zaniepokojenie i obawę Poczebota o przyszłość edukacji, o czym także donosił Janowi Śniadeckiemu w liście z dn. 4 IV 1793 r.: „Nie wiem na jak długo: bo wkrótce następują kłopotliwe i zgryźliwe okoliczności, które mogą sprawić wielką odmianę w Stanie Akademickim, a mianowicie w Naszym Korpusie. Daj Boże gdyby mi reszty zdrowia nie odebrały. Prosząc Boga, aby dał mi cierpliwość prawdziwie chrześcijańską, bo nic po filozofskim a odebrał zbytnią, a to niedobrotliwą czułość, która dla mnie tak jest fatalną. – Dnia 15 kwietnia Nowa Komisja Edukacyjna ma tu zafundować i rozpocząć swoją jurysdykcję wedle obwieszczającego nas o tym Uniwersału. Możesz Mości Dobrodziejcu rozumieć, że mam teraz o czym myśleć, i chwała Bogu, że zdrową cokolwiek mam głowę: i przygotować się do tej okoliczności. Nie astro-

¹⁸ L. Ż y t k o w i c z, *Kossakowski Jan Nepomucen*, PSB, t. XIV, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968–1969, s. 266.

¹⁹ Z. Z i e l i ń s k a, *Plater (Broel–Plater) Kazimierz Konstanty*, PSB, t. XXVI, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981, s. 669.

²⁰ *Z Grodna dnia 20 Marca*, „Suplement do Gazety Warszawskiej”, nr 24 z dn. 23 III 1793; *Ustanowienie Komisji Edukacyjnej w W. X. Lit.*, „Addytament do Gazety Warszawskiej”, nr 26 z dn. 30 III 1792; K r a s z e w s k i J. I., *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799. Studya do historii ducha i obyczaju*, Nakład Gebethnera i Wolffa, G. Gebethner, Kraków-Warszawa 1903, t. III, s. 291; Por. B. M i c h a l i k, T. M i z i a, *Stosunek konfederacji...*, s. 79–80.

²¹ *Ustanowienie Komisji Edukacyjnej Koronnej*, „Suplement do Gazety Warszawskiej”, nr 37 z dn. 8 maja 1793; J. W ą s i c k i, *op. cit.*, s. 109; J. P o p l a t e k, *Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*, uzupełnił L. Grzebień SJ, przyg. do druku J. P a s z e n d a SJ, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1948, s. 342; M. C h a m c ó w n a, *Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w latach 1786–1795*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Kraków 1959, s. 197; A. J o b e r t, *Komisja Edukacji Narodowej w Polsce (1773–1794), jej dzieło wychowania obywatelskiego*, przełożyła i uzupełniła M. C h a m c ó w n a, przedmową opatrzył H. B a r y c z, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 258.

onomiczne mi teraz rachunki w głowie, ale inne, to jest do urzędu [rektorskiego - d. m. - J. K.] należące"²².

Z podziałem Komisji nie godziły się Szkoły Główne. Fakt ten niekorzystnie wpływał nie tylko na stronę organizacyjną funkcjonujących od 1773 r. szkół, ale przede wszystkim na ich sytuację finansową. Środowiska akademickie Krakowa i Wilna obserwowały bowiem rabunkową działalność obu Komisji zmierzającą przede wszystkim do zapewnienia swym członkom intratnych dochodów kosztem funduszu edukacyjnego. Niedobór środków finansowych dotykał szczególnie Koronę, gdyż tam wydatki przewyższały dochody²³. Sytuacja finansowa Szkoły Głównej W. Ks. Lit. też nie była stabilna. Swych obaw nie krył rektor Poczobut i w liście do Jana Śniadeckiego pisał: „tyle mam do myślenia, czynienia i pisania o interesach ekonomicznych w tym przypadku nadzwyczajnym, przez który i fundusz Edukacyjny narażony jest na znaczny uszczerbek i Akademia na odmiany przez nowe urządzenia. [...] los Akademii trudny jest teraz do skalkulowania [...] My na ten rok szkolny jeszcześmy ani halerza nie wzięli. Nie wiem co będzie"²⁴.

Poza tym w obliczu drugiego rozbioru Polski²⁵ znaczna część szkół przeszłaby poza granice Rzeczypospolitej. Brana była również pod uwagę kwestia likwidacji Szkoły Głównej W. Ks. Lit. O tych planach również donosił Poczobut w liście do Śniadeckiego: „Za ten kordon idzie 8 kolegów i Szkół Akademickich i znaczna część Funduszu Edukacyjnego. Akademia Nasza wiele przez to ucierpi, i podobno do upadku przyjdzie. Kończę w tym roku trzynastoletnie Rektorstwo i fatalnie kończę"²⁶.

W tak złożonej sytuacji Szkoły Główne rozpoczęły akcję ratowania jedności Komisji. Największe nasilenie tych prac nastąpiło podczas obrad Sejmu w Grodnie²⁷, gdzie spotkali się przedstawiciele obu rejonów edukacyjnych

²² List M. Poczobuta do J. Śniadeckiego z dn. 4 IV 1793 r., Biblioteka Jagiellońska: dalej BJ, Rkps. 3119, k. 225.

²³ K. Lewicki, *Jan Śniadecki obrońcą spraw Szkoły Głównej Koronnej na Sejmie Grodzieńskim 1793 r.*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. I, 117; M. Chamaćówna, *Uniwersytet... 1786-1795*, s. 10, 197; K. Bartnicka, *Działalność edukacyjna Jana Śniadeckiego*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, s. 305.

²⁴ List M. Poczobuta do J. Śniadeckiego z dn. 15 IV 1793, BJ sygn. 3119, k. 231.

²⁵ Traktaty rozbiorowe zostały podpisane w lipcu 1793 r., ale już w grudniu 1792 r. były znane plany zaboru rosyjskiego. Zob. H. Mościcki, *Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi*, Wilno 1910, z. 4, s. 102.

²⁶ List M. Poczobuta do Jana Śniadeckiego z dn. 11 IV 1793 r., BJ, Rkps. 3119, k. 227.

²⁷ Sejm w Grodnie został zwołany z rozkazu Jakuba Sieversa ambasadora rosyjskiego w Polsce przez króla Stanisława Augusta. Rozpoczął się 17 VI 1793 r., zob. J. J. Sievers, *Jak doprowadziłem do drugiego rozbioru Polski*, opracowali, wstępem i przypisami opatrzyli B. Grochulska i P. Ugniewski, Oficyna Wydawnicza INTERIM, Warszawa 1992, s. 109; J. U. Niemcewicz, *Pamiętniki czasów moich...*, s. 192; Z. Zielińska,

– Korony i Litwy. Z ramienia Korony wystąpił Jan Śniadecki. Szkołę Główną W. Ks. Lit. reprezentowali rektor Marcin Poczobut i Hieronim Stroynowski (1752–1815) profesor prawa natury. Oni też posiadali plenipotencje, czyli pełnomocnictwa od swoich Szkół Głównych do rozmów na temat przyszłości akademii i całego szkolnictwa²⁸.

Poczobut, co prawda, wyjechał bez plenipotencji na piśmie i dopiero z Grodna zwrócił się do swego zastępcy Andrzeja Strzeckiego profesora astronomii o przesłanie tego dokumentu. Na sesji akademickiej Szkoły Główniej w dniu 8 lipca 1793 r. profesorowie przygotowali plenipotencję, w której udzielono rektorowi „moc, i władzę do czynienia, i przyzwoitych środków użycia [...] już to u Najjaśniejszych Rzeczypltey Stanów Zgromadzonych na Sejm terazniejszy Grodzieński bądź w Delegacji przez Sejm wyznaczyc się mogącej, czyli u Przeświat.[nej] Komisji Edukacji służące jako i w szczególności nam przez Ustawy, i Rezolucje Rządu Komisji Edukac.[yjnej] zabezpieczone”²⁹.

Gwarancję dalszej, dobrej pracy szkół, reprezentacje obu Szkół Głównych widziały w jedności Komisji, a także w nadziei zapewnienia jednego funduszu edukacyjnego dla Korony i Litwy. Załatwienie tych spraw nie było rzeczą prostą, ponieważ na przeszkodzie stał skorumpowany przez targowiczán sejm, a także zależność od Petersburga. Już bowiem 27 maja 1793 r. Jakub Sievers (1731–1808)³⁰, w liście do carycy Katarzyny II pisał, iż palącą sprawą do rozstrzygnięcia przez Rosję powinno być zajęcie się Komisją Edukacyjną. Uważał, że „wskazana jest pewna zmiana planu wychowania”. Proponował także, aby szkolnictwo z rąk pijarów przeszło pod nadzór eks-jezuitów³¹. Nie była to kwestia nowa, gdyż sami eks-jezuici zabiegali o wskrzeszenie zakonu w okresie obrad Sejmu Wielkiego, a w czasach Targowicy z planem wskrzeszenia zakonu jezuitów i przekazania mu szkolnictwa występowali już we wrześniu 1792 r. członkowie litewskiej konfederacji targowickiej. Zapowiadali, iż w tym celu użyją „wszelkich sposobów”, aby nauczaniem zajęli się ponownie jezuitci. Przy

Ostatnie lata Pierwszej Rzeczypospolitej, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1986, s. 70; J. Wąsicki, *Konfederacja targowicka...*, s. 58; Ł. Kądziała, *Miedzy zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński 1792–1793*, Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, Warszawa 1993, s. 142

²⁸ J. Wąsicki, *Konfederacja targowicka...*, s. 110; K. Lewicki, *Jan Śniadecki obrońcą...*, s. 111–112; B. Michalik, T. Mizia, *Stosunek konfederacji...*, s. 82; M. Chamaćówna, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 198–199.

²⁹ Zob. BUWil, Rkps. F 16-21, k. 3–3v; *Kopiarz protokółów posiedzeń...* BUWil, Rkps. F-2, DC 9, odpis L. Chmaja, APAN, III-76.66, k. 142; zob. także *Z protokółu Szkoły Główniej W. X. Lit. 8.VII.1793*, BUWil, Rkps. F 16–21, k. 4.

³⁰ Jakow Jefimowicz Sievers (1731–1808) – generał i dyplomata rosyjski niemieckiego pochodzenia. 2 grudnia 1792 r. został mianowany posłem nadzwyczajnym i pełnomocnym przy królu Stanisławie Augustie.

³¹ J. J. Sievers, *Jak doprowadziłem...*, s. 102.

tej okazji jeszcze raz podważali sens kształcenia w naukach matematyczno-przyrodniczych oraz krytykowali model świeckiego nauczyciela. To swoje stanowisko konfederacja potwierdziła w styczniu 1793 r.³²

Rozpatrzenie spraw edukacyjnych na sejmie grodzieńskim było odsuwane w czasie. Reprezentanci Szkół Głównych mieli świadomość, że ich interesy nie były jedynymi jakimi zajmował się sejm. A zatem spełnienie oczekiwań środowiska uniwersyteckiego wymagało czasu i cierpliwości. Sukces w załatwieniu spraw Poczobut i Śniadecki widzieli w przychylnym stosunku króla oraz zdobyciu wsparcia Jakuba Sieversa³³. Z tego też względu podczas pobytu w Grodnie zabiegali oni o spotkania z tymi osobami.

Marcin Poczobut, który przybył do Grodna 25 czerwca 1793 r., już 27 czerwca spotkał się z królem i przedstawił mu oczekiwania Szkoły Głównej W. Ks. Lit. W jego odczuciu, audiencja nie dała wielkich nadziei na szybkie załatwienie spraw. Poczobut widział bowiem bezsilność króla. Stanisław August nie przekreślał jednak szans i prosił o przedstawienie spraw na piśmie. „Wczora tedy byłem na obiedzie u Króla. – O wielu bardzo rzeczach ciekawie byłem pytany i bardzo wiele materii miałem do obszernego gadania o naszych rzeczach i przypadkach. Po przedłużonej sesji u stołu, mówiłem w przytomności Jchmw XXy Wołłowicza³⁴ i Gawrońskiego³⁵ z gorliwością i nawet z natrętnością o treści naszych interesów. – Kazano też samą treść, z projektami i sposobami egzekucji podać na piśmie. – Król z najlepszą wolą, z najprzychylniejszym ser-

³² *Uniwersał względem Duchowieństwa. Konfederacja Generalna Wolna W. X. Lit.*, „Korespondent Warszawski” nr 57 z dn. 11 IX 1792, s. 515; *Uniwersał względem Urządzenia Duchowieństwa w Prowincjach Rzepltey*, „Addytament do Gazety Warszawskiej”, nr 5 z dn. 16 I 1793; J. H u l e w i c z, *Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej*, Nadbitka ze „Studiów z Dziejów Kultury Polskiej”, Nakład Gebethner i Wolff, Warszawa 1949, s.38–39; R. B u t t e r w i c k, *Sprawa wskrzeszenia zakonu jezuickiego w dobie Sejmu Czteroletniego, Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, pod red. I. S t a s i e w i c z - J a s i u k o w e j, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 94–95.

³³ Sievers przybył do Warszawy 10 II 1793 r. i zatrzymał się w pałacu ambasady rosyjskiej. 14 II 1793 r. odbył audiencję u króla, podczas której skłonił go do udziału w pracach konfederacji targowickiej i do wyjazdu do Grodna. Zob. W. S m o l e Ń s k i, *Konfederacja targowicka*, Kraków 1903, s. 403, 406; A. T r e b i c k i, *Opisanie sejmu ekstraordynaryjnego podziałowego roku 1793 w Grodnie. O rewolucji roku 1794*, opracował i wstępem poprzedził J. K o w e c k i, Warszawa 1967, s. 499; J. J. S i e v e r s, *Jak doprowadziłem...*, s. 27.

³⁴ Andrzej Wołłowicz – kanonik warszawski i plocki, referendarz w kancelarii królewskiej, brał udział w spotkaniach króla z różnymi delegacjami.

³⁵ Andrzej Gawroński (1740–1813) – biskup krakowski, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, współautor *Elementarza dla szkół parafialnych*, tłumacz podręczników i lektor królewski, a także współautor polskiej terminologii matematycznej. Zob. J. P o p l a t e k, *Gawroński Andrzej*, PSB, t. VII Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1949, s. 323; J. L u b i e n i e c k a, *Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1960, s. 45; A. J o b e r t, *Komisja Edukacji...*, s. 109, 118, 260.

cem, i z prawdziwą gorliwością, ale z małą możliwością w tak ciężkich okolicznościach. – Ja niewielkie mam nadzieje o wszystkim”³⁶.

Kolejnym krokiem było przedstawienie tej samej noty Sieversowi. Autorzy prośby w nim bowiem widzieli osobę, od której zależało najwięcej. W ich odczuciu, to on był władny okazać wsparcie dla Szkół Głównych i szkolnictwa a także przyczynić się do włączenia korzystnych dla szkolnictwa przepisów prawnych, które zostaną włączone do dokumentów sejmowych. Do spotkania delegacji Szkół Głównych z Sieversem doszło 5 lipca 1793 r.³⁷ Ambasador okazał zainteresowanie, wypytywał o szczegóły i obiecał pomoc „byleby sejm chciał co robić nie exponując przez bałamuctwo i zwłokę kraj cały na anarchię i zniszczenie”³⁸. Ze spotkania wynieśli pozytywne wrażenie i nadzieję na poparcie w sejmie. Notę z postulatami, w języku francuskim, przekazali Sieversowi po 19 lipca³⁹.

10 VII 1793 r. pismo z prośbami otrzymał król Stanisław August. Było ono podpisane przez Poczobuta i Śniadeckiego, choć w ich tworzeniu brał udział także Stroynowski⁴⁰. Autorzy przedstawili je w formie prośby od dwóch Szkół Głównych, a skupili się na trzech zasadniczych kwestiach. Pierwsza z nich dotyczyła gwarancji wynagrodzeń dla nauczycieli Szkół Głównych, bowiem na swoje stanowiska zostali oni powołani „powagą Rządu” przez KEN i podlegali nadal prawom *Ustaw*. Drugi postulat dotyczył zachowania i rozciągnięcia na obie Szkoły Główne przywilejów, jakie zostały nadane Akademii Krakowskiej przez poprzednich władców polskich. W trzecim punkcie autorzy domagali się zachowania dla Szkół Głównych przepisów *Ustaw*, szczególnie rozdziału II *Szkoly Główne* i III *Konkursu do katedr w Szkołach Głównych*, a także prawa sejmowego z 1776 r., które powierzyło Komisji swobodne dysponowanie wszystkimi funduszami na utrzymanie edukacji⁴¹. Zdaniem autorów wieloletnia

³⁶ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 28 VI 1793 r.*, Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk: dalej BLAN, Rkps.. F 151–636, k. 3.

³⁷ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 5 VII 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–636, k. 4.

³⁸ *List J. Śniadeckiego do J. Januszewicza z dn. 7 VII 1793 r.*, [w:] *Korespondencja Jana Śniadeckiego. Listy z Krakowa*, t. II: 1787–1807, ze spuścizny po L. Kamykowskim do druku przyg. M. Chamaćówna i S. Tyniec, Wrocław 1954, s. 179–181; Por. K. Lewicki, *Jan Śniadecki obrońcą...*, s. 115.

³⁹ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 19 VII 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–636, k. 8v.

⁴⁰ *Prośba od Xa Poczobuta Rektora Akademii Wileńskiej i Jana Śniadeckiego „Do Najjaśniejszego Pana i Stanów Rzeczypospolitej od Szkół Głównych przełożenia i prośby” Grodno 10. Julij 1793 r.*, AGAD, Archiwum Królestwa Polskiego, Rkps. sygn. 200, s. 91–93. Pismo Poczobuta i Śniadeckiego publikuje M. B al i Ń s k i, *Pamiętniki o Janie Śniadeckim jego życiu prywatnym i publicznym i dziełach jego*, Wilno 1865, s. 234–238. Zob. K. Lewicki, *Jan Śniadecki obrońcą...*, s. 116; Por. E. R a b o w i c z, *Poczobut (Poczobut-Odlanicki) Marcin*, PSB, t. XXVII, s. 58.

⁴¹ Tekst prawa sejmowego o Komisji Edukacji Narodowej 1776 r. podaje J. Lewicki, *Ustawodawstwo szkole...*, s. 96–99. Zob. także J. Lewicki, *Komisja Edukacji Narodowej w świetle ustawodawstwa szkolnego. Szkic historyczny*, Warszawa 1923, s. 30–31.

praktyka wykazała, iż organizacja Szkół Głównych była dobra i pozwoliła na dobre funkcjonowanie obydwu akademii oraz szkół im podległym⁴².

Przedstawiona królowi prośba była etapem wstępnym w staraniach reprezentacji Szkół Głównych o jedność Komisji i zagwarantowanie funduszków dla obu uniwersytetów. Poczobut w liście do Strzeckiego pisał: „[...] we trzech z JXm Stroynowskim i JPm Śniadeckim naradzamy się i gotujemy pisma potrzebne. Bo to wszystko jest tylko przygotowaniem się do Interesu, a nie traktowaniem interesu”⁴³. Autorzy prośby zdawali sobie sprawę, że władza króla jest ograniczona i nie mogą liczyć na szybkie załatwienie sprawy. Nawet przekazanie królowi pisma nie zostało uczynione w sposób oficjalny. Fakt ten wspomina Poczobut: „W przeszłą niedzielę podaliśmy ciszką Królowi notę, w której wyraziliśmy treść najistotniejszych interesów naszych zredukowanych do 3 artykułów. Bawiliśmy u Króla przez godzinę i ja miałem okazję do mówienia obszernie”⁴⁴.

Od lipca do września 1793 r. sejm nie przystąpił do rozstrzygania spraw edukacyjnych. Dla delegacji obu Szkół Głównych był to czas oczekiwania i okazja do śledzenia spraw sejmowych – głównie podejmowanych decyzji politycznych. Poczobut był m.in. świadkiem ratyfikacji drugiego rozbioru Polski i rozwiązania konfederacji targowickiej. Tak oto wspomina podpisanie traktatu: „Już tedy ratyfikacja w przeszłą sobotę (d. 17. Aug) z wielkim harmiderem i hałasem przeszła w Sejmie, a dziś obchodzi się wielkim obiadem u Posła i strzelaniem z armat. W wieczór ma być bal, kolacja i fajerwerk. Wczora przybył tu Generał Igelströme⁴⁵ z Warszawy. Ma tu odprawić rewij wojska, i dla tejże rewii jechać do Wilna”⁴⁶.

Poczobut wyrażał w listach swoje zaniepokojenie długim oczekiwaniem na sesje sejmu w sprawach edukacyjnych. „Nasze Interesa są in statu stagnationis: bo czas jeszcze nie przyszedł”⁴⁷. „Nie masz nic ważnego i godnego wiadomości co się nas i naszych interesów tycze. Ja dotychczas zgoła nie wątpię, że wszyst-

⁴² K. Bartnicka, *Sprawa przedruku Ustaw...*, s. 94.

⁴³ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 5 VII 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–636, k. 4.

⁴⁴ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 19 VII 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–636, k. 8v.

⁴⁵ Osip Andrejewicz Igelström (1737–1817), generał i dyplomata rosyjski. Przebywał w Polsce jako współpracownik ambasadora N. W. Repnina. W grudniu 1792 r. został mianowany dowódcą wojsk rosyjskich stacjonujących w Rzeczypospolitej, a w styczniu 1793 r. przybył na Litwę. Zob. *Pamiętnik generała Lwa Mikołajewicza...*, s. 88; A. Trębicki, *op. cit.*, oprac. J. Kowcekiego, s. 518.

⁴⁶ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 19 VIII 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–636, k. 23. Zob. też *Głos relacji Ignacego Gosławskiego rotmistrza kawaleryi narodowej przeszłego posła województwa sandomierskiego na sejm Grodzieński*, „Pismo Zbiorowe Wileńskie” Drukiem Teofila Glücksberga, Wilno 1859, s. 480; J. J. Sievers, *Jak doprowadziłem...*, s. 127, 136, 139–140; H. Mościcki, *Dzieje porozbiorowe...*, z. 4, s. 97–99.

⁴⁷ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 12 VIII 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–636, k. 18v.

ko będzie dobrze, ale zaczynam się mocno obawiać spóźnienia się: patrząc na to jak powoli wszystko idzie”⁴⁸. Martwił się także o koszty swego pobytu z uwagi na szalejącą w Grodnie drożyznę⁴⁹.

W czasie oczekiwań na sesję sejmu w sprawach edukacyjnych Poczobut i Śniadecki 5 września 1793 r. zorganizowali w Augustowie obserwację zaćmienia Słońca. W tym celu Poczobut sprowadził z obserwatorium wileńskiego potrzebny sprzęt i bardzo starannie przygotowywał się do dokładnego określenia warunków obserwacji⁵⁰. Obserwacja zjawiska skupiła liczne grono osób – uczestników sejmu. Przybył m.in. król z rodziną i biskup Massalski oraz ambasador Sieviers, który w odczuciu Poczobuta był najważniejszym gościem⁵¹. On właśnie, po zakończonej obserwacji, zapewnił Poczobuta o swoim poparciu dla szkół głównych. Obiecał on przede wszystkim pozostawienie pensji profesorskich na dotychczasowym poziomie oraz zobowiązał się do poparcia wniosku o utworzenie jednej Komisji Edukacyjnej⁵². Zapewnienia te były dla Poczobuta wystarczającym argumentem, aby uznać przeprowadzoną obserwację za moment przełomowy pobytu w Grodnie⁵³.

Niemalże bezpośrednio po przeprowadzonej obserwacji astronomicznej zrodziła się nadzieja, że sejm zajmie się sprawami szkolnymi. 9 września 1793 r. została bowiem powołana deputacja do ułożenia formy rządu⁵⁴. W skład deputa-

⁴⁸ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 2 VIII 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–636, k. 14.

⁴⁹ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 5 VIII 1793 r., z dn. 19. VIII. 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–636, k. 15v, k. 23v.

⁵⁰ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 26 VIII 1793 r.*, BLAN, Rkps. 151–636, k. 30, oraz *List Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 30 VIII 1793 r.*, BLAN, Rkps. 151–636, k. 31.

⁵¹ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 5 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. 151–636, k. 35–36. Zob. też K. L e w i c k i, *Jan Śniadecki obrońcą...*, s. 120–121.

⁵² *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 5 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. 151–636, k. 36. O zapewnieniach Sieversera w sprawie jedności Komisji i przyszłości uniwersytetów donosił także J. Śniadecki w liście do Józefa Januszewicza – profesora prawa krajowego w Szkole Głównej Koronnej. Zob. *List J. Śniadeckiego do J. Januszewicza z dn. 8 IX 1793, Listy Jana Śniadeckiego w sprawach publicznych od roku 1788 do 1830 pisane z autografów*, wstęp i przypiski J. I. K r a s z e w s k i, Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, Poznań 1878, s. 112. Listy J. Śniadeckiego do J. Januszewicza opublikowali także M. Chamcówna i S. Tync. Zob. *Korepondencja Jana Śniadeckiego. Listy z Krakowa*, t. II: 1787–1807, ze spuścizny po L. Kamykowskim do druku przygotowali M. C h a m c ó w n a i S. T y n c, Zakład imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1954.

⁵³ Do tego wydarzenia wracał pamięcią jeszcze w następnych miesiącach. W lutym 1794 r. pisał bowiem do Śniadeckiego, że dzień obserwacji w Augustowie „stał się epoką utrzymania nauk i Szkół Głównych oraz przywrócenia dawniejszej formy rządu Edukacyjnego”. Zob. *List M. Poczobuta do Śniadeckiego z dn. 13 II 1794 r.*, BJ, Rkps. 3119, k. 244; Zob. też Ł. K ą d z i e l a, *Między zdradą...*, s. 249.

⁵⁴ *Ustanowienie Deputacji dla ułożenia Projektu Formy Rządu*, „Gazeta Warszawska”, nr 76 z dn. 21 IX 1793, Zob. Ł. K ą d z i e l a, *Między zdradą...*, s. 197–198.

cji weszło 20 osób, którym przewodniczył biskup wileński Ignacy Massalski (1726–1794)⁵⁵. Poza Massalskim, w jej gronie znaleźli się przedstawiciele senatu: Fryderyk Moszyński (ok. 1737–1817)⁵⁶ – marszałek wielki koronny, Michał Kleofas Ogiński (1765–1833)⁵⁷ – podskarbi wielki litewski, Antoni Sułkowski (1735–1794)⁵⁸ – kanclerz wielki koronny, Józef Zabiełło (?–1794)⁵⁹ – hetman polny litewski, Piotr Ożarowski (1730–1794)⁶⁰ – hetman wielki koronny, kasztelan wojnicki, Józef Oborski (1737–po1794)⁶¹ – kasztelan ciechanowski. Ponadto w składzie deputacji znaleźli się posłowie z Małopolski: Konstanty Jankowski – poseł sandomierski, Kazimierz Raczyński (1729–1824) – marszałek nadworny koronny, Antoni Pułaski (1747–1813)⁶² – poseł wołyński, hetman polny koronny, Kajetan Miączyński (1751?–1801)⁶³ – marszałek konfederacji lubelskiej i poseł lubelski; posłowie z Wielkopolski: Jan Ostroróg (1755?–po 1809)⁶⁴ – poseł czer-

⁵⁵ Ignacy Massalski (1729–1794) – funkcję biskupa wileńskiego pełnił od 1762 r. W chwili powołania KEN – 14 X 1773 r. został mianowany jej pierwszym prezesem. W 1776 r. na skutek oskarżeń o nadużycia finansowe, odsunięto go od tej funkcji. Zob. I. S z y b i a k, *Massalski Ignacy Jakub*, PSB, t. XX, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; T. K a s a b u ł a Ks., *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin 1987.

⁵⁶ Fryderyk Moszyński (ok. 1737–1817) – był pułkownikiem wojsk koronnych, a w 1762 r. posłem na sejm. Pełnił też funkcję wicekomendanta w Szkole Rycerskiej. Zob. A. Z a h o r s k i, M. Z ł o m s k a, *Moszyński Fryderyk Józef Jan Kanty*, PSB, t., Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 112–117; Ł. K a d z i e l a, *Między zdradą...*, s. 30–33.

⁵⁷ Michał Kleofas Ogiński (1765–1833) – w latach 1790–1791 był posłem nadzwyczajnym Rzeczypospolitej w Holandii

⁵⁸ Antoni Sułkowski (1735–1794) – tytuł kanclerza wielkiego koronnego nadała mu Targowica 4 maja 1793. Wcześniej pełnił funkcję wojewody gnieźnieńskiego i kaliskiego. Zob. *Korespondencja Jana Śniadeckiego...* t. II, s. 179.

⁵⁹ Józef Zabiełło (?–1794) – poza tytułem hetmana polnego litewskiego, konfederacja targowicka nadała mu funkcję marszałka ziemi żmudzkiej, Zob. *Korespondencja Jana Śniadeckiego...*, s. 212.

⁶⁰ Piotr Ożarowski (1730–1794) – był przeciwnikiem reform Sejmu Wielkiego. Został powieszony w czasie insurekcji kościuszkowskiej. Zob. Z. Z i e l i Ń s k a, *Ożarowski Piotr*, PSB, t. XXIV, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 673–678.

⁶¹ Józef Oborski (1737–po1794) – podczas Sejmu Wielkiego należał do opozycji. Zob. W. S z c z y g i e l s k i, *Oborski Józef*, [w:] PSB, t. XXIII, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 438–440.

⁶² Antoni Pułaski (1747–1813) – był także zastępcą konfederacji targowickiej. Zob. W. S z c z y g i e l s k i, *Pułaski Antoni*, PSB, t. XXIX, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 366–371.

⁶³ Kajetan Miączyński (1751?–1801) – od 1781 r. pełnił funkcje generalnego inspektora wojsk koronnych. Podczas sejmów grodzieńskiego został pisarzem polnym koronnym. Zob. W. S z c z y g i e l s k i, *Miączyński Kajetan Adam*, PSB, t. XX, 1975, s. 562–564.

⁶⁴ Jan Ostroróg (1755?–po 1809) – był szambelanem Stanisława Augusta. W czasie obrad sejmów grodzieńskiego nie wykazywał zbyt dużej aktywności. Głosował zgodnie z instrukcjami J.

ski, Tadeusz Szymon Skarzyński (?–1817)⁶⁵ – poseł łomżyński, Onufry Oborski (ok. 1743–?)⁶⁶ – poseł liwski, brat kasztelana ciechanowskiego, Karol Skarbek – poseł gostyński a także posłowie z Wielkiego Księstwa Litewskiego: Jakub Godaczewski – poseł trocki, Józef Kimbar (ok. 1750–po 1800)⁶⁷ – poseł upicki, Michał Łopot⁶⁸ – poseł nowogródzki, Aurelian Snarski⁶⁹ – poseł inflancki, Do grona deputacji wszedł również z urzędu Marszałek sejmu – Stanisław Kostka Bieliński (?–1812?)⁷⁰ – podkomorzy nadworny, szambelan Stanisława Augusta, cześnik koronny.

To grono miało zdecydować o funkcjonowaniu państwa po kolejnym rozbiore, w tym o dalszych losach Komisji Edukacyjnej i szkolnictwa. Mimo, iż w gronie deputacji znalazły się osoby, które należały do konfederacji targowickiej (np. F. Moszynski, P. Ożarowski i A. Pułaski), to Poczubut wyraził swoje zadowolenie z jej składu⁷¹. W jej szeregach znajdowali się bowiem w większości ludzie oddani sprawom edukacji. Jedyne dwie osoby z tego grona (Zabiełło i Raczyński) uznane zostały przez Poczubuta i Śniadeckiego za przeciwników spraw edukacyjnych, a sześciu jako obojętnych (Puławski, Miączyński, Skarbek, Godaczewski, Kimbar, Snarski)⁷². Poczubut nadal był przekonany o przychylnym stosunku Sieversa do Szkół Głównych i liczył przede wszystkim na jego wsparcie. Pisał o tym do Strzeckiego: „Wczora posłałem WuWm Panu cały skład deputowanych. W tym jest znaczna pluralitas recte sentientium. Na pluralitem zaś Sejmową dosyć jednego ambasadora przyjaciela Akademików. Ten przeciwko wszystkim intrygom sufficit unus”⁷³.

Sieversa. Zob. A. Pułaski, *Ostroróg Jan*, PSB, t. XXIV, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 511–512.

⁶⁵ Tadeusz Szymon Skarzyński (?–1817) – był sędzią sądu plockiego. Na sejmie grodzieńskim reprezentował stronnictwo Stanisława Augusta. Zob. M. Czeppe, *Skarzyński (Skarzyński) Tadeusz Szymon*, PSB, t. XXXVIII, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności, Warszawa-Kraków 1997, s. 79–80.

⁶⁶ Onufry Oborski (ok. 1743–?) – był sędzią ziemskim litewskim, Zob. W. Szczygielski, *Oborski Onufry*, PSB, , Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, t. XXIII, s. 450–451.

⁶⁷ Józef Kimbar (ok. 1750–po 1800) – był stolnikiem upickim. Protestował wobec zawarcia porozumienia z Rosją. Zob. A. Zahorski, *Kimbar Józef*, PSB, t. XII, 1967, s. 456–457.

⁶⁸ Michał Łopot – był oboźnym wielkim litewskim. Zob. A. Zahorski, *Łopot (Łopot) Michał*, PSB, t. XVIII, 1973, s. 413–414.

⁶⁹ Aurelian Snarski – Targowiczanin. Zob. R. Cywiński, *Snarski Aurelian*, PSB, t. XXXIX, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności, Warszawa-Kraków 1999, s. 395–397.

⁷⁰ Kostka Bieliński (?–1812?) – Zob. A. Skalkowski, *Bieliński Stanisław Kostka*, PSB, t. II, Kraków 1936, s. 56–57.

⁷¹ *List M. Poczubuta do A. Strzeckiego z dn. 10 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. F 151–635, k. 11.

⁷² *List J. Śniadeckiego do J. Januszewicza z dn. 11 IX 1793, Listy Jana Śniadeckiego...*, s. 114–115.

⁷³ *List M. Poczubuta do A. Strzeckiego z dn. 11 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 39–39v.

Deputacja rozpoczęła pracę 10 września. Wyrażenie przez nią stanowiska wobec przyszłej Komisji Edukacyjnej było poprzedzone pracami nad zniesieniem dotychczasowych Komisji Edukacyjnych – Koronnej i Litewskiej, a także zniesieniem tzw. sancitów, czyli przepisów targowickich, dotyczących wszystkich spraw państwowych, w tym m.in. szkolnictwa. Poczobut nie ukrywał swego zadowolenia z tego faktu i donosił Strzeckiemu: „Jutro wnosi się projekt od dawna żądany rozwiązania Konfederacji Targowickiej z wyraźnego zalecenia Ambasadora idque ad mentem Imperatorowej JEMci. Zalecenie to jest wyrażone w Bilecie tegoż Ambasadora adresowanym do Marszałka Sejmowego w expresjach energicznych”⁷⁴.

15 września decyzją sejmu, konfederacja została rozwiązana⁷⁵. O tym wydarzeniu Poczobut pisał także do Strzeckiego. Z pewną dozą ironii wypowiedział się o członkach targowickiej Komisji Edukacyjnej: „U konfederatów targowickich a mianowicie u szefów jej pchły pozdychały: Ciekawy jestem jak się one mają u Komisarzy Edukacyjnych”⁷⁶?

17 września 1793 r. Poczobut i Śniadecki złożyli na ręce przewodniczącego deputacji biskupa I. Massalskiego, memoriał z prośbami obu Szkół Głównych. Zawierał on trzy prośby od Szkół Głównych: zapewnienie pensji profesorskich i nagród, zapewnienie przywilejów dla uniwersytetów oraz zachowanie Ustaw KEN⁷⁷. Massalski uznał za konieczne przedstawienie i omówienie dokumentu z królem. W spotkaniu brali udział obaj projektodawcy. „Gdy za Xciem weszliśmy do króla, znowu on czytał Xciu cały ten memoriał i prosił Xcia, aby podał go deputacji, i Imieniem jego teje deputacji zalecił. A że Xże prosił Króla, ażeby dla większej wagi, na tym memoriale raczył król kilka słów wyrazić ręką swoją, Król to uczynił”⁷⁸.

W dalszej kolejności Poczobut i Śniadecki przedstawili królowi opracowany przez nich projekt Komisji Edukacyjnej. Stanisław August wyraził zainteresowanie sprawą i do udziału w dyskusji na ten temat oraz do przygotowania dla deputacji ostatecznej redakcji projektu zaprosił dwóch swoich urzędników – Andrzeja Wołłowicza i Andrzeja Gawrońskiego. Poczobut okazał zadowolenie z przebiegu wspólnych prac, ale był zaniepokojony długim oczekiwaniem na rozstrzygnięcia deputacji. „Usiedliśmy tam, czytaliśmy, czyniliśmy różne uwagi, i bawiliśmy się więcej niż przez dwie godziny.[...] Zakończyliśmy tedy z naszej strony największe dzieło: które w tym czasie miało się od nas zrobić.

⁷⁴ *II List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 13 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 39v.

⁷⁵ J. J. Sievers, *Jak doprowadziłem do drugiego rozbioru...*, s. 144–145; Ł. Kądziela, *Miedzy zradą...*, s. 204, 208.

⁷⁶ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 16 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 41v.

⁷⁷ J. Śniadecki do J. Januszewicza z dn. 18 IX 1793, *Listy Jana Śniadeckiego...*, s. 117; K. Lewicki, *Jan Śniadecki obrońcą...*, s. 121.

⁷⁸ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 20 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 44v–45.

Ale tu nie koniec. Poszły te rzeczy do deputacji, i tymczasem leżą, gdy się traktują inne rzeczy. Nastąpi materia o Komisji Edukacyjnej, trzebaż będzie tam się pilnować. A cóż kiedy to pójdzie do Sejmu, w którym można to stracić co się zyskało w deputacji”⁷⁹?

20 września 1793 r. z inicjatywy króla sejm wyłonił siedem osób, które miały wejrzeć w działalność Komisji Edukacji Narodowej i obu Komisji Edukacyjnych za rządów Targowicy. Ta siedmioosobowa deputacja pod przewodnictwem Wojciecha Suchodolskiego – kasztelana smoleńskiego i pośła chełmskiego, sprawdziła działalność Komisji za lata 1786–1793⁸⁰. 7 października 1793 r. sejm przyjął projekt pośła krakowskiego Szczęsnego Grodzickiego o zawieszeniu władzy i czynności Komisji Edukacji Koronnej i Litewskiej, w którym postulował on jedność funduszu edukacyjnego dla Korony i Litwy⁸¹. Mimo, że formalnie wniosek Grodzickiego został przyjęty, to jednak osobny tekst projektu o zawieszeniu targowickiej Komisji przygotowywali także Poczobut i Śniadecki. Z propozycją jego przygotowania zwrócił się do nich ambasador Sievers. Profesorowie wykonali to zadanie i 6 października oddali Sieversowi gotowy projekt. Ambasador „Czytał: pochwalił i zlecił ministrom naszym, mianowicie Podskarbiemu [Ludwikowi Tyszkiewiczowi (?–1808) – J.K.] wnieść go na dzisiejszej sesji sejmowej. Podskarbi upewnia nas, że ten projekt zamieniony w prawo”⁸².

Decyzję sejmu i odpowiednie dokumenty o zawieszeniu dotychczasowej, targowickiej Komisji Edukacyjnej oraz pisma o zniesieniu sancitów przekazał Poczobut na ręce swego zastępcy, A. Strzeckiego. Dotyczyły one szczegółów rozumienia prawa i sposobu zawieszenia dotychczasowych przepisów. Poczobut polecił Strzeckiemu zwołanie w tej sprawie sesji Szkoły Głównej, na której miał przedstawić wszystkim profesorom decyzję sejmu. Poza tym miał on zadbać

⁷⁹ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 20 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 45v.

⁸⁰ Oprócz W. Suchodolskiego, w skład deputacji weszli także: Jędrzej Zalewski – poseł lubelski, Ignacy Łobaczewski – poseł czernichowski, Chojnowski – poseł wiski, Szczepan Zambrzycki – poseł nurski oraz Hutorowicz i Modzelewski – posłowie oszmiańscy. Poza wejrzaniem w działalność KEN deputacja ta miała również skontrolować Komisję Policji. Zob. *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 20 IX 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 45v; A. Z a h o r s k i, *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów*, PWN, Warszawa 1959, s. 225; B. M i c h a l i k, T. M i z i a, *Stosunek konfederacji targowickiej...*, s. 82–83.

⁸¹ *Projekt JW. Grodzickiego, pośła krakowskiego: Całość funduszów Komisji Edukacyjnej. Projekt Grodzickiego* podaje S. Tync, *Komisja Edukacji Narodowej...*, s. 553; K. L e w i c k i, *Jan Śniadecki obrońcą...*, s. 124; Ł. K ą d z i e l a, *Między zdradą...*, s. 245.

⁸² *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 7 X 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 47v. Na udział Śniadeckiego w przygotowaniu projektu o wstrzymaniu władzy i czynności Komisji Edukacyjnej Litewskiej zwróciła także uwagę K. B a r t n i c k a, *Działalność edukacyjna...*, s. 306.

o to, aby do czasu powołania nowej Komisji „iść swoją drogą dawniejszą: a ile być może strzec się wszelkiej burdy i okazji do skarg i napaści”⁸³.

Rozpatrywaniem projektu Poczubota i Śniadeckiego o ustanowieniu nowej Komisji Edukacyjnej deputacja rządowa zajęła się w połowie października 1793 r.⁸⁴ Praca nad nim była dość burzliwa i wymagała od reprezentacji Szkół Głównych wielkiej czujności, ponieważ dochodziło do zmian redakcyjnych. O tych sytuacjach pisał Poczubot do Strzeckiego: „W przeszłą sobotę (:d. 19. 8bra:) w deputacji rządowej po skończonych innych Komisjach [...] Projekt Komisji Edukacyjnej, examinowany, poprawiany i aprobowany od Króla. Na dwu sesjach deputacyjnych tego dnia mianych ten projekt był *susque deque*⁸⁵ przewrócony, i w najgorszy sposób prawie dokończony. Co się w duszy naszej działo, możesz WWm Pan wnosić. – W niedzielę rano nim poszedł Król na mszę, donieśliśmy mu o wszystkim, i przełożyliśmy nasz ambaras. – Jak czułym i gniewnym był Król trudno to wyrazić. Posłał więc swoich ludzi z upomnieniem się energicznym, ażeby mu był przystawiony projekt tak jak był przez odmiany [...]. Była bieżanina [...] i niejednemu dostało się po uszach. – Miał Król na obiedzie Ambasadora, i Marszałka Moszyńskiego. Sam nie jadł, ale pił wodę i limoniadę. – Interea⁸⁶ przybiegł do nas Paź wzywając nas do Króla na godzinę trzecią. Co my przewidziawszy, umyślnie zostaliśmy się w domu. – Pogadawszy z nami Król, prowadził nas do Ambasadora stojącego z Marszałkiem Moszyńskim i tam serio tonem królewskim zalecił Marszałkowi, ażeby nieukontentowanie i wolę Jego opowiedział Prezydentowi Deputacji w oczach i przytomności naszej, mówił z przyciskiem: [...] wszystko na tym się skończyło, że projekt wrócił się do swojego stanu pauci exceptis⁸⁷. – Nazajutrz dowiedzieliśmy się, że statutu naszego a mianowicie dwóch Jego rozdziałów aprobacja i sankcja odrzucona. Znowu kłopot, bieda, bieżanina, i obroty. Rzecz szła twardo, i aż we środę skończyła się”⁸⁸. Ponowne zmiany redakcyjne były konieczne, gdyż dokument o KEN, jaki przygotowali Śniadecki i Poczubot został sfalszowany. W ten proceder zamieszani byli dwaj członkowie deputacji do ułożenia formy rządu: Piotr Ożarowski i Kazimierz Raczyński oraz członek de-

⁸³ *List M. Poczubota do A. Strzeckiego z dn. 11 X 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 49–49v. W *Kopiaruszu posiedzeń Szkoły Głównej* nie ma jednak wpisu o sesji na ten temat.

⁸⁴ J. Wąsicki, *Konfederacja targowicka...*, s. 144; B. Michalik, T. Mizia, *Stosunek konfederacji targowickiej...*, s. 83; Ł. Kądziała, *Między zdradą...*, s. 289.

⁸⁵ z góry na dół

⁸⁶ tymczasem

⁸⁷ z małymi wyjątkami

⁸⁸ *List M. Poczubota do A. Strzeckiego z dn. 25 X 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–635, k. 20–20v. Jak podaje Ł. Kądziała, obronę projektu edukacyjnego, Jan Śniadecki przeplacił atakiem nerwowym. Zob. Ł. Kądziała, *Między zdradą...*, s. 290.

putacji sancytowej – Józef Ankwicz (ok. 1750–1794) – kasztelan sądecki, doradca Sieverssa⁸⁹.

Ostatecznie, poprawiony projekt został przekazany do sejmu po 25 października. Od 28 X 1793 r. sejm rozpoczął omawianie i zatwierdzanie wszystkich projektów różnych komisji. Rozstrzygnięcia dotyczące Komisji Edukacyjnej nastąpiły dopiero w listopadzie 1793 r. Czas między przekazaniem projektu sejmowi a jego rozpatrzeniem był dla Poczubuta i Śniadeckiego kolejnym okresem oczekiwania. Byli oni czujni i pilnowali, aby poza ich plecami nie dokonano zmian w projekcie. W tym celu bywali na spotkaniach z osobami, które miały wpływ na jego redakcję. „W tym tygodniu wielka była stagnacja, która większą czasem nudę sprawuje niż czynność i bieganina. Nie mieliśmy jak tu i ówdzie jeździć i zasięgać wiadomości, jeśli w skończonym projekcie nie zaszyły jakie odmiany, albo jeśli jakich nowych rzeczy nieusunięto. To jak trudno jest do wyśledzenia, tak zawsze nabawia nas kłopotu i niespokojności”⁹⁰.

Pocieszająca była dla profesorów pogłoska, że znaczna ilość spraw, w tym np. uposażenie nauczycieli, będzie przekazana do rozpatrywania przez nową Komisję Edukacyjną. „Lista czyli Etat Akademickich i szkolnych pensji podobno odeszła się do przyszłej Komisji Edukacyjnej. Wolimy z nią mieć doczynienia wyrabiania się, a niżeli ryzykować w sejmie, który Bóg wie co powie, a co powie, czy źle czy dobrze, to się poprawić i ulepszyć nie będzie mogło etc.”⁹¹.

Dopiero na jednej z ostatnich sesji sejmowych, 19 XI 1793 r. został odczytany projekt urzędzenia Komisji Edukacyjnej⁹². Nowa ustawa rządowa powołała jedną Komisję Edukacyjną dla Korony i Litwy – Komisja Edukacyjna Obojga Narodów, a określający ją dokument nosił tytuł: *Komisja Edukacyjna Obojga Narodów na sejmie grodzieńskim r. 1793 w formie rządu opisana*⁹³. Komisja Edukacyjna Obojga Narodów sprawowała opiekę nad wszystkimi szkołami szczebla parafialnego, średniego i wyższego⁹⁴.

Najważniejszym rezultatem, jaki osiągnęły reprezentacje Szkół Głównych była przede wszystkim jedność Komisji Edukacyjnej i osadzenie edukacji na prawie sejmowym z 1776 r. Poza tym udało im się przeforsować, przedstawia-

⁸⁹ List J. Śniadeckiego do J. Januszewicza z dn. 23 X 1793, *Korespondencja Jana Śniadeckiego...*, t. II, s. 227–231; M. Ch a m c ó w n a, *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 203; Ł. K a d z i e l a, *Między zdradą...*, s. 250.

⁹⁰ List M. Poczubuta do A. Strzeckiego z dn. 1 XI 1793 r., BLAN, Rkps. F. 151–635, k. 23.

⁹¹ Tamże, k. 23.

⁹² List J. Śniadeckiego do J. Januszewicza z dn. 20 XI 1793 r., *Listy Jana Śniadeckiego...*, s. 145; J. Wąsicki, *Konfederacja targowicka...*, s. 145; K. L e w i c k i, *Jan Śniadecki obrońcą...*, s. 129.

⁹³ Tekst dokumentu publikuje J. Lewicki, *Ustawodawstwo szkolne...*, s. 368–388.

⁹⁴ *Komisja Edukacyjna Obojga Narodów...*, Rozdz. I, 1-mo i 18., druk, J. L e w i c k i, *Ustawodawstwo...*, s. 370, 374.

ne od początku pobytu w Grodnie, próby Szkół Głównych. Ważnym osiągnięciem było wprowadzenie zapisu, iż do czasu opracowania nowych przepisów prawnych (*Ustaw*) przez nową Komisję Edukacji podstawą funkcjonowania szkół będą dotychczasowe *Ustawy* z 1790 r.⁹⁵ A zatem zgodnie z uchwalonymi zapisami, Szkoły Główne zachowały swoją strukturę organizacyjną. Składały się one nadal z dwóch kolegiów – fizycznego i moralnego. Ustawodawcy okazali troskę o rozwój w nich nauk przyrodniczych i z naciskiem podkreślili ich użyteczny charakter. W tym celu oba uniwersytety otrzymały po jednej wiosce do prowadzenia eksperymentów i „różnych doświadczeń rolniczych, ogrodniczych i innych fizycznych”. Dla Szkoły Głównej w Wilnie miała to być wieś Wierzby, „lub inna około Wilna wakująca królewszczyzna”⁹⁶. Poza tym nakazali utworzenie w Szkole Głównej katedry weterynarii. Przeznaczyli także odpowiednie fundusze na kształcenie nauczycieli w dziedzinie meteorologii, mineralogii i chemii. Opowiadali się bowiem za badaniami krajowych „wód, kruszców i soli”⁹⁷. Kolejnym przejawem dbałości o rozwój nauk, w tym medycyny było zapewnienie o przekazaniu szpitali na „eksperjencje medycyny i chirurgii” dla każdej Szkoły Głównej⁹⁸. W okresie obrad Sejmu Grodzieńskiego pojawiła się bowiem propozycja przejęcia przez Szkoły Główne szpitali już istniejących w Warszawie, Krakowie i Wilnie. Sprawowanie przez Szkoły Główne opieki na nad nimi dałoby szanse na prowadzenie przez profesorów Szkół Głównych badań klinicznych, a studentom medycyny pozwoliłoby na odbywanie praktyk. Ostatecznie posłowie Sejmu Grodzieńskiego zdecydowali o przekazaniu dwóch szpitali – w Krakowie i Wilnie pod opiekę Szkół Głównych⁹⁹.

Stopniowo od Szkół Głównych miały zostać odłączone katedry teologiczne i zapewne także nauki społeczne. Teologia miała być oddana w ręce władz duchownych, natomiast prawo natury i polityczne miały być wykładane w mającej się utworzyć szkole w Lublinie¹⁰⁰.

⁹⁵ *Komisja Edukacyjna Obojga Narodów...*, Rozdz. I, 3-tio, druk J. Lewicki, *Ustawodawstwo...*, s. 370; K. Bartnicka, *Sprawa przedruku Ustaw Komisji Edukacji Narodowej w Wileńskim Okręgu Szkolnym w początku XIX w.*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. XX/1977, s. 95.

⁹⁶ *Komisja Edukacyjna Obojga Narodów...*, Rozdz. I, 22-do, druk J. Lewicki, *Ustawodawstwo...*, s. 375–376.

⁹⁷ Tamże, Rozdz. I, 26-to, druk J. Lewicki, *Ustawodawstwo...*, s. 377.

⁹⁸ Tamże, Rozdz. I, 11-mo, druk J. Lewicki, *Ustawodawstwo...*, s. 372.

⁹⁹ W okresie przed Sejmem Grodzieńskim opiekę nad szpitalami pełniła Komisja Policji. Sprawę przejęcia szpitali przez Szkoły Główne wspierał na sejmie Fryderyk Moszyński. Zob. *Komisja Edukacyjna Obojga Narodów...*, Rozdz. I, 11-mo, druk J. Lewicki, *Ustawodawstwo...*, s. 372. Zob. też A. Zahorski, *Centralne instytucje...*, s. 226; Ł. Kądziała, *Między zdradą...*, s. 250.

¹⁰⁰ *Komisja Edukacyjna Obojga Narodów...*, Rozdz. I, 28-vo i 29-no, druk J. Lewicki, *Ustawodawstwo...*, s. 377–378. Projekt odłączenia katedr teologicznych od uniwersytetów zrodził się już w sierpniu 1793 r. W opinii J. Śniadeckiego był on spowodowany wystąpieniami

Sejm, w przyjętych przepisach, nie ustalił związku między Szkołami Głównymi a niższymi. W ustawie o Komisji Edukacyjnej Obojga Narodów posłowie przyjęli zapis, iż związek taki „co do porządku i instrukcji publicznej Komisja ustanowi”¹⁰¹. Szkoły Główne nie otrzymały także prawa do swobodnego dysponowania finansami, jakie wpływały do ich kas. Wpływy, które były „zdawna funduszem Akademii” miały iść tylko na cele naukowe Szkół Głównych, a pozostałe fundusze musiały uniwersytety przekazywać do kasy Komisji. Ta zaś dopiero miała rozdysponować pieniądze na cele zaplanowane dla wszystkich szkół¹⁰². A zatem autonomia Szkół Głównych została ograniczona, bowiem uchwała sejmu grodzieńskiego szła w kierunku rozbitcia jedności uniwersytetów¹⁰³.

Mimo tych ujemnych stron, Poczobut ocenił dość pozytywnie uchwalone prawo. „Co się tycze Konstytucji dotyczących Edukacji i Komisji Edukacyjnej, wyjąwszy kilka artykułów, reszta dobra”¹⁰⁴. Więcej konkretów dostarcza korespondencja Śniadeckiego z Józefem Januszewiczem – profesorem prawa krajowego w Szkole Głównej Koronnej. Śniadecki wymienił m.in. te punkty, których nie udało się pozyskać. Dotyczyły one głównie uprawnień Szkół Głównych. W jednym z listów pisał: „Rząd dóbr, administracja kasy, jus patronatus są nam odjęte; zakazano atoli dóbr na dziedzictwo oddawać, ale przez 12-letnie kontrakty wypuszczać i dochód z funduszków naszych na same tylko Akademii potrzeby rozporządzać nakazano”¹⁰⁵.

Ratowanie dorobku KEN przez reprezentacje obu szkół głównych zakończyły się więc częściowym sukcesem. Ich osiągnięcie i tak było zadaniem trudnym, wymagającym od Poczobuta i Śniadeckiego aktywności, ciągłego śledzenia prac deputacji i sejmu, a także rozsądnego podejmowania decyzji. W kilku listach pisał Poczobut o trudzie, jaki musiał włożyć ze Śniadeckim w załatwienie spraw. „My w tych dniach byliśmy nieskończenie zatrudnieni. Co mówię zatrudnieni? Byliśmy raczej męczeni ustawiczną alternatą nadziei, i bojaźni, a z tym i naciskiem robót i różnych obrotów, które czynić musieliśmy”¹⁰⁶.

Michała Karpowicza profesora teologii Szkoły Głównej W. Ks. Lit., który w swych kazaniach bronił Konstytucji 3 Maja i wyrażał niechęć do Targowicy. Zob. *List Jana Śniadeckiego do Józefa Szabla z 26 VIII 1793*, [w:] *Korespondencja Jana Śniadeckiego...*, t. II, s. 202–205.

¹⁰¹ *Komisja Edukacyjna Obojga Narodów...*, Rozdz. I, 8-vo, druk, J. Lewicki, *Ustawodawstwo...*, s. 371.

¹⁰² Tamże, Rozdz. I, 22-do, druk, J. Lewicki, *Ustawodawstwo...*, s. 376.

¹⁰³ H. Barycz, *Zagadnienie uniwersyteckie w epoce Oświecenia*, [w:] *Pamiętnik VII Zjazdu Historyków we Wrocławiu*, Wrocław 1948, t. II, z. 1, s. 90.

¹⁰⁴ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 25 XI 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 66v.

¹⁰⁵ *List J. Śniadeckiego do J. Januszewicza z dn. 17 XI 1793 r.*, *Korespondencja Jana Śniadeckiego...*, t. II, s. 245.

¹⁰⁶ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 25 X 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–635, k. 20.

Z zakończonych prac Poczobut nie ukrywał satysfakcji. „My robiliśmy z naszej strony cośmy mogli w interesach akademickich, i tę mamy satysfakcję, żeśmy dopełnili pracowicie naszej powinności”¹⁰⁷.

Janina Kamińska

The case of the Principal School of the Grand Duchy of Lithuania at the Grodno Sejm In 1793

SUMMARY

The opponents of the reforms who set the Targowica Confederation in 1792 hindered the functioning of the Commission of National Education existing since 1773 and the educational system in the Republic of Poland.

At that time two educational commissions were founded: The Crown Commission of the Education and the Lithuanian Commission of Education.

Two Principal Schools at that time, the Crown Principal School in Cracow and the Principal School of the Grand Duchy of Lithuania in Vilnius did not agree to that division of the Commission of National Education.

This situation had a negative impact on not only organizational area but also mainly financial matter.

The settlement of the educational case took place during the session of the Grodno Sejm in 1793 – the last session of The Rzeczpospolita Sejm.

The delegation of both universities began the action of saving the unity of the Educational commission. Professor Jan Sniadecki (1756–1830) appeared in the name of the Crown, whereas the Principal School of the Grand Duchy of Lithuania was represented by Chancellor Marcin Poczbut (1728–1810) and Professor Hieronim Stroynowski (1752–1815).

They demanded guarantee of payment for professors of The Principal Schools, safeguarding of the royal privileges for the universities, and Law regulations of the former Commission of National Education.

In accordance with The Grodno Sejm decision, only one educational commission was established. It was named the Educational Commission of Both Nations.

The Principal Schools were supposed to work according to the laws of the former Educational Commission, at the same time both their association with lower level schools or unrestricted fund management were partly limited.

Translation: *Anna Iwanyński*

¹⁰⁷ *List M. Poczobuta do A. Strzeckiego z dn. 18 XI 1793 r.*, BLAN, Rkps. F. 151–636, k. 62.